

<https://doi.org/10.7251/EMC2402638M>

UDK: 339.13(4-672EU):330.554(497.6)

Datum prijema rada: 12. jul 2024.

Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije

Submission Date: July 12, 2024

Economy and Market Communication Review

Datum prihvatanja rada: 15. decembar 2024.

Godina/Vol. XIV • Br./No. II

Acceptance Date: December 15, 2024

str./pp. 638-650

PREGLEDNI NAUČNI RAD / OVERVIEW SCIENTIFIC PAPER

UTICAJ BDP-A NA SPOLJNU TRGOVINU BOSNE I HERCEGOVINE SA FOKUSOM NA ROBNU RAZMJENU SA ZEMLJAMA EVROPSKE UNIJE

Mirjana Milovanović

Docent, Visoka škola „Banja Luka College“, Banja Luka,
mirjana.milovanovic@blc.edu.ba; ORCID: 0000-0003-3746-5517

Svetlana Dušanić-Gačić

Redovni profesor, Visoka škola „Banja Luka College“, Banja Luka,
svetlanadg@blc.edu.ba; ORCID: 0000-0001-6173-7442

Zorana Agić

Vanredni profesor, Visoka škola „Banja Luka College“, Banja Luka,
zorana.agic@blc.edu.ba; ORCID: 0000-0001-7666-7272

Sažetak: Bosna i Hercegovina je zemlja u tranziciji sa ekonomijom koja više uvozi nego što izvozi, no značaj izvoza je ključan za održiv ekonomski rast. Ovaj rad istražuje uticaj bruto domaćeg proizvoda (BDP) na spoljnu trgovinu Bosne i Hercegovine. Rad je fokusiran na istraživanje robne razmjene Bosne i Hercegovine sa zemljama Evropske unije. Analiza obuhvata period od 2009. do kraja 2022. godine kako bi se sagledalo dugoročno kretanje. Glavni cilj istraživanja ovog rada je da se utvrdi postojanje statistički značajnog uticaja BDP-a na izvoz i uvoz zemlje. Koristeći t-test takođe se analizira vrijednost izvoza/uvoza između zemalja Evropske unije i ostalih zemalja. Rezultati istraživanja ovog rada pružaju uvid u trendove kretanja navedenih promjenljivih tokom analiziranog perioda. Na temelju dobijenih rezultata, daju se konkretne preporuke za povećanje izvoza Bosne i Hercegovine. Rad doprinosi razumijevanju ekonomske dinamike ove zemlje, Bosne i Hercegovine, u trgovinskom kontekstu, ističući važnost strategija za unapređenje izvoza i jačanje ekonomske stabilnosti.

Ključne riječi: robna razmjena, bruto domaći proizvod, uvoz, izvoz, stabilnost.

JEL klasifikacija: E01, F10, F14

UVOD

Uvođenje Bosne i Hercegovine (BiH) u globalno tržište nosi sa sobom složene ekonomske dinamike i izazove, posebno u kontekstu trgovinske aktivnosti. Kao zemlja u tranziciji, BiH se suočava sa specifičnim izazovima i mogućnostima koji proizilaze iz njene ekonomske strukture, karakterizovane većim uvozom nego izvozom. Međutim, ključna uloga izvoza u postizanju održivog ekonomskog rasta ne može biti zanemarena. Ovaj rad temelji se na pretpostavci da je bruto domaći proizvod (BDP)

ključni pokazatelj ekonomske aktivnosti i razvoja, te da ima značajan uticaj na spoljnu trgovinu države. Fokusirajući se posebno na robnu razmjenu sa zemljama Evropske unije, istražuje se kako varijacije u BDP-u utiču na dinamiku uvoza i izvoza tokom četrnaestogodišnjeg perioda (od početka 2009. do kraja 2022. godine).

Analizom ovog perioda, cilj istraživanja je sagledati dugoročne trendove i utvrditi da li postoji statistički značajan uticaj BDP-a na izvoz i uvoz BiH. Korištenjem t-testa, takođe se vrši poređenje vrijednosti izvoza i uvoza između zemalja Evropske unije i drugih zemalja kako bi se bolje razumjeli ti odnosi i njihov uticaj na trgovinsku dinamiku zemlje.

Rezultati ovog istraživanja pružaju dragocjen uvid u promjenljive tokove analiziranog perioda, što omogućava izvlačenje relevantnih zaključaka i preporuka za unapređenje trgovinskih performansi BiH. Ovi nalazi ne samo što doprinose teorijskom razumijevanju ekonomske dinamike zemlje, već nude i konkretne smjernice za implementaciju strategija koje bi mogle povećati izvoznu sposobnost i doprinijeti jačanju ekonomske stabilnosti ove države u kontekstu globalne trgovine.

Robna razmjena ima ključni značaj za ekonomsku stabilnost i razvoj BiH, posebno imajući u vidu njen status kao zemlje u tranziciji. Kao što je već pomenuto, BiH je više sklona uvozu nego izvozu, što naglašava važnost efikasnog upravljanja trgovinskim aktivnostima kako bi se osigurao održiv ekonomski rast. Ovo je posebno bitno imajući u vidu da je trgovina jedan od glavnih pokretača rasta i prosperiteta u savremenim ekonomijama, te da je pravilno balansiranje uvoza i izvoza ključno za izgradnju konkurentne privrede.

Pored toga, robna razmjena sa zemljama Evropske unije ima dodatnu važnost za BiH, s obzirom na njenu aspiraciju za članstvo u Evropsku uniju i postojeće trgovinske sporazume. U tom kontekstu, povećanje izvoza u zemlje Evropske unije ne samo što može donijeti ekonomske koristi u vidu povećanja prihoda i otvaranja novih tržišta, već može i olakšati proces prilagođavanja evropskim standardima i regulativama. Što je ključno za integraciju u evropsko tržište. Stoga, razumijevanje dinamike robne razmjene sa zemljama Evropske unije postaje od suštinskog značaja za planiranje dugoročnih ekonomskih strategija BiH i njeno približavanje evropskim ekonomskim normama.

Ovaj uvod postavlja osnovne premise istraživanja i njegovog značaja u kontekstu trgovinskih aktivnosti BiH, kao i potrebu za analizom uticaja BDP-a na spoljnu trgovinu, sa posebnim fokusom na razmjenu sa zemljama Evropske unije. U narednim pasusima, biće predstavljan relevantni teorijski okvir, detaljnije će se predstaviti metodologija istraživanja i biće predstavljeni rezultati koji će poslužiti kao temelj za formulisanje preporuka za unapređenje dinamike uvoza i izvoza u narednom periodu.

PREGLED LITERATURE

Spoljna trgovina je značajna za svaku zemlju u svijetu, a posebno za manje i niže razvijene ekonomije (Krugman & Obstfeld, 2009). Bosna i Hercegovina je mala otvorena ekonomija u kojoj spoljna trgovina ima izuzetnu važnost za njen ekonomski razvoj, a jedan od njenih najvažnijih trgovinskih partnera je Republika Hrvatska (Krajišnik, 2013). Važno je napomenuti da je spoljnotrgovinski režim BiH vrlo liberalan jer je ova država napravila značajne reforme u spoljnotrgovinskoj politici donošenjem različitih zakona vezanih za trgovinsku liberalizaciju, čime je omogućen vrlo povoljan režim za uvoz različitih proizvoda (Lambeta, 2021).

Oblast spoljne trgovine bila je tema mnogih priznatih ekonomskih stručnjaka koji su analizirali uticaj obima i strukture spoljne trgovine na ekonomski razvoj, kao i uticaj trgovinskih politika na otvorenost i integrisanost privrede. Lambeta (2021) navodi da ne postoji potpuna saglasnost naučne zajednice o pozitivnoj vezi između spoljne trgovine i ekonomskog blagostanja, ali da se može konstatovati da najveći broj istraživanja potvrđuje postojanje pozitivne veze iako navedena veza uzima različite vrijednosti, što je uslovljeno postojanjem različite strukture, zakonske regulative i okolnosti u svakoj pojedinačnoj zemlji.

U uslovima globalizacije svjetske ekonomije, uključivanje zemalja u međunarodne trgovinske tokove je jedan od ključnih ekonomskih preduslova ekonomskog rasta i razvoja što je posebno značajno za zemlje u razvoju čije je učešće u svjetskoj trgovini još uvijek relativno skromno (Behara & Jovičić, 2021). Nacionalne ekonomije se suočavaju sa izazovom iznalaženja načina za povećanje proizvodnje i izvoza koji treba da omogućе ostvarivanje stabilnog ekonomskog rasta tokom vremena (Marjanović & Domazet, 2018). rezultati dostupnih empirijskih istraživanja potvrđuju postojanje pozitivnog uticaja otvorenosti ka međunarodnoj trgovini i ekonomskom rastu zemalja u regionu (Tahir & Azid, 2015).

Bosna i Hercegovina, uslijed visoke otvorenosti, ali slabe razvijenosti privrede, te niske konkurentnosti, bilježi kontinuiran deficit u spoljnotrgovinskoj razmjeni sa svijetom (Šušnjar Čanković & Agić, 2019). Često se uvoze i one vrste robe koje mogu biti proizvedene u zemlji, pa prema dostupnim podacima, uvoze se velike količione vode za piće, sokovi, mlijeko i mliječni proizvodi, meso i mesne preradevine, tekstilni proizvodi i drugo. Ova činjenica ukazuje na potrebu primjene politike supstitucije uvoza, imajući na umu da ona ima prednosti, ali i određene nedostatke (Salvadore, 2009).

I pored priznanja da je spoljnotrgovinski deficit ključni problem privrede, kreatori ekonomske politike nisu pokazali dovoljno sluha za dobronamjerna upozorenje pojedinih ekonomskih stručnjaka. Nerazvijen sistem necarinskih mjera, nagla liberalizacija domaćeg tržišta, potpisivanje preferencijalnih trgovinskih sporazuma sa zemljama iz okruženja, brz rast domaće potrošnje i zarada doprinijeli su progresivnom širenju deficita u robnoj razmjeni sa inostranstvom (Petrović, 2005). Sam po sebi nameće se zaključak da bi nivo konkurentnosti države morao da bude mnogo viši kako bi doprinijeo uravnoteženju platnog bilansa kao jednog od elementarnih makroekonomskih ciljeva svake zemlje (Madžar, 2014).

Stepen zavisnosti pojedinih zemalja od spoljne trgovine ne mjeri se samo po učešću izvoza i uvoza u domaćem proizvodu, nego je velikim dijelom zavisna od razvijenosti ukupne privredne strukture određene zemlje. Monokulturne privrede su pretjerano uključene u svjetsku privredu i pretjerano zavisne od nje, pa to negativno utiče na njihove privrede. To je još jedan dokaz da je stepen uključenosti i otvorenosti prema svjetskoj privredi specifičan za neku zemlju (Unković, 2010).

Što se tiče izlaska na svjetsko tržište, za mnoge domaće ekonomije situacija je prilično nepovoljna zbog niske konkurentnosti, ali i brojnih necarinskih barijera koje otežavaju izvoz na mnoga tržišta. Uprkos tome što je određeni broj carinskih barijera regulisan u okviru Svjetske trgovinske organizacije, neke od njih se često zloupotrebljavaju (Bijelić, 2008). s obzirom na zemlje u tranziciji, kao što je i Bosna i Hercegovina, karakteriše obilje jeftine radne snage i bogatstvo prirodnim resursima, može se

očekivati da će izvoz biti uglavnom sačinjen od proizvoda u čijoj proizvodnji dominira upotreba prostog rada i prirodnih resursa (Boljanović, 2013).

Iako je Evropska unija najznačajniji trgovinski partner zemalja Zapadnog Balkana, saradnja sa Kinom u prethodnoj deceniji bilježi rastući trend i u pogledu investicija i u pogledu trgovine (Jaćimović, Dragutinović Mitrović, Bjelić, Tianping, & Rajković, 2018).

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se analizira uticaj bruto domaćeg proizvoda (BDP) na spoljnu trgovinu Bosne i Hercegovine, sa fokusom na robnu razmjenu sa zemljama Evropske unije. Sa ciljem sprovođenja cjelovite analize, istraživanje je podijeljeno na tri dijela. U prvom dijelu analiziran je trend kretanja vrijednosti BDP-a, uvoza i izvoza Bosne i Hercegovine u periodu od 2009. do kraja 2022. godine. Ova analiza omogućiće identifikaciju trendova, kao što su rast, rad ili stabilnost ekonomskih pokazatelja, što će omogućiti bolje razumijevanje ekonomske dinamike zemlje. U drugom dijelu sprovedena je regresiona analiza sa ciljem utvrđivanja veze između bruto domaćeg proizvoda i uvoza i izvoza. Sprovođenjem regresione analize utvrdiće se veza između nezavisne promjenljive (BDP) i zavisnih promjenljivih (uvoz i izvoz). Treći dio istraživanja obuhvata analizu pomoću t-testa uparenih uzoraka sa izračunavanjem srednje vrijednosti i standardne devijacije. Ovaj dio istraživanja sproveden je sa ciljem da se dobiju informacije o postojanju statistički značajne razlike između robne razmjene BiH sa zemljama Evropske unije i ostalim zemljama.

U istraživanje je uključeno ukupno sedam promjenljivih i to: bruto domaći proizvod (BDP), uvoz u Bosnu i Hercegovinu (Uvoz - BiH), izvoz iz Bosne i Hercegovine (Izvoz - BiH), uvoz u zemlje Evropske unije (Uvoz - EU), izvoz u zemlje Evropske unije (Izvoz - EU), Uvoz u druge zemlje (Uvoz - DZ) i izvoz u druge zemlje (Izvoz - DZ). Prilikom utvrđivanja veze između bruto domaćeg proizvoda i uvoza, zavisna promjenljiva je Uvoz - BiH, a BDP je nezavisna promjenljiva. U skladu sa tim, prilikom utvrđivanja veze između bruto domaćeg proizvoda i izvoza, zavisna promjenljiva je Izvoz - BiH, a nezavisna promjenljiva je BDP.

Podaci koji su korišteni u istraživanju su godišnji podaci koji obuhvataju period od početka 2009. do kraja 2022. godine. Važno je napomenuti da u trenutku pisanja rada, autorima nisu bili dostupni podaci sa kraja 2023. godine. Podaci o vrijednosti bruto domaćeg proizvoda preuzeti su od Centralne banke Bosne i Hercegovine, dok su podaci o vrijednosti uvoza i izvoza preuzeti od Spoljnotrgovinske komore Bosne i Hercegovine. Podaci su obrađeni pomoću statističkog programa IBM SPSS Statistics Version 26.

Glavno istraživačko pitanje u ovoj studiji je da li bruto domaći proizvod ima statistički značajan uticaj na uvoz, odnosno izvoz Bosne i Hercegovine. Da bi se došlo do odgovora na navedeno pitanje, sprovedena je regresiona analiza. Nakon toga, pomoću t-testa analizirano je da li postoji razlika u robnoj razmjeni BiH sa zemljama Evropske unije i odtalim zemljama. U skladu sa tim, predstavljeni su i rezultati istraživanja.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Pregled makroekonomskih trendova

Praćenje kretanja BDP-a, uvoza i izvoza Bosne i Hercegovine ključno je za razumijevanje makroekonomskih trendova i ukupne ekonomske situacije zemlje. BDP

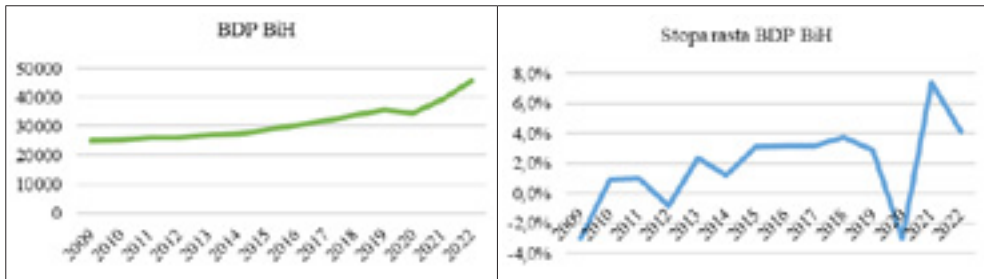
je jedan od najvažnijih pokazatelja ekonomske aktivnosti i prosperiteta društva jer predstavlja ukupnu vrijednost svih dobara i usluga proizvedenih u zemlji tokom određenog vremenskog perioda. Praćenje kretanja BDP-a omogućava analizu rasta ili recesije ekonomije, što je ključno za donošenje politika ekonomske stabilizacije i razvoja.

Uz to, praćenje uvoza i izvoza daje uvid u trgovinsku aktivnost zemlje sa drugim državama i regijama. Uvoz predstavlja količinu dobara i usluga koje zemlja kupuje iz inostranstva, dok izvoz označava količinu dobara i usluga koje zemlja prodaje na međunarodnom tržištu. Ovi podaci ključni su za analizu spoljnotrgovinskog bilansa zemlje i njenog položaja u globalnoj ekonomiji. Npr. visok uvoz u odnosu na izvoz može ukazivati na trgovinski deficit, što može biti izazov za ekonomsku stabilnost.

Sve navedene promjenljive su međusobno povezane i često imaju uzročno-posljedični odnos. Npr. rast BDP-a obično rezultuje povećanom potražnjom za uvozom roba i usluga, dok povećani izvoz može doprinijeti povećanju BDP-a. Zbog toga je važno pratiti navedene pokazatelje zajedno, kako bi se stekao cjelovit uvid u ekonomsku dinamiku zemlje. Osim toga, ovi podaci su od vitalnog značaja za donošenje ekonomskih politika i strategija koje će podržati održiv rast, konkurentnost i prosperitet Bosne i Hercegovine.

Bruto domaći proizvod Bosne i Hercegovine predstavlja ukupnu vrijednost dobara i usluga proizvedenih u zemlji tokom određenog perioda, odnosno godine. To je ključni pokazatelj ekonomske aktivnosti i prosperiteta zemlje te se koristi za mjerenje i upoređivanje ekonomske performanse sa drugim državama.

Trend kretanja vrijednosti BDP-a Bosne i Hercegovine (u milionima KM) može se sagledati na Grafikonu 1, a trend kretanja stope rasta/pada BDP-a može se sagledati na Grafikonu 2.

Grafikon 1. Trend kretanja BDP-a BiH

Izvor: Izrada autora na osnovu podataka CBBiH

Grafikon 2. Stopa rasta/pada BDP-a BiH

Izvor: Izrada autora na osnovu podataka CBBiH

Na osnovu podataka predstavljenih na Grafikonu 1, može se zaključiti da je vrijednost bruto domaćeg proizvoda BiH uglavnom imala trend rasta u periodu od 2009. do kraja 2022. godine. Izuzetak je samo 2012. godina kada je zabilježeno smanjenje vrijednosti BDP-a.

Na temelju analize kretanja apsolutne vrijednosti BDP-a i stope rasta BDP-a u BiH od 2009. do kraja 2022. godine, može se zaključiti da je ekonomija uglavnom pokazivala trend rasta, iako su evidentni izuzeci poput smanjenja vrijednosti BDP-a u 2012. godini. Međutim, posmatrano kroz prizmu stope rasta, vidljivo je da je ekonomski trend bio promjenljiv, s najnižom stopom rasta u godinama zahvaćenim globalnom

finansijskom krizom i pandemijom Covid-19, dok su najviše stope zabilježene u 2021. godini. Ovi podaci ukazuju na izazove i oscilacije sa kojima se ekonomija BiH suočavala tokom analiziranog perioda. Osim oscilacija u stopama rasta BDP-a, izazovi sa kojima se suočavala ekonomija BiH uključuju i strukturalne probleme, poput visoke nezaposlenosti, nedovoljne konkurentnosti na tržištu, te izazove u pogledu političke stabilnosti i institucionalne efikasnosti.

Uvoz Bosne i Hercegovine odnosi se na količinu dobara i usluga koje zemlja kupuje iz inostranstva radi zadovoljavanja domaće potražnje. Ovaj pokazatelj je važan za analizu spoljne trgovine zemlje te može ukazivati na njenu sposobnost zadovoljavanja potreba tržišta i ekonomske otvorenosti.

Izvoz Bosne i Hercegovine predstavlja količinu dobara i usluga koje zemlja prodaje na međunarodnom tržištu. Ovaj pokazatelj je ključan za analizu konkurentnosti zemlje na globalnom tržištu i njenu sposobnost generisanja prihoda putem izvoza. Visok izvoz može biti pokazatelj ekonomske vitalnosti i konkurentnosti zemlje na globalnom nivou.

Veoma je važno razumjeti analizu vrijednosti uvoza i izvoza, jer ti podaci pružaju uvid u trgovinske aktivnosti zemlje i njen ekonomski položaj na globalnom tržištu. Takođe, analiza omjera između vrijednosti uvezenih i izvezenih roba i usluga ključna je za procjenu trgovinskog deficita ili suficita, te dugoročne održivosti spoljnotrgovinskog bilansa BiH. Ovi podaci mogu oslikati sposobnost zemlje da zadovolji domaću potražnju, izdrži konkurenciju na međunarodnom tržištu te potencijalno identifikuje sektore u kojima je potrebno unaprijediti izvoznu sposobnost.

Grafikon 3 oslikava ukupnu vrijednost trgovine BiH u periodu od 2009. do kraja 2022. godine, dok Grafikon 4 prikazuje trgovinski bilans države tokom istog perioda.

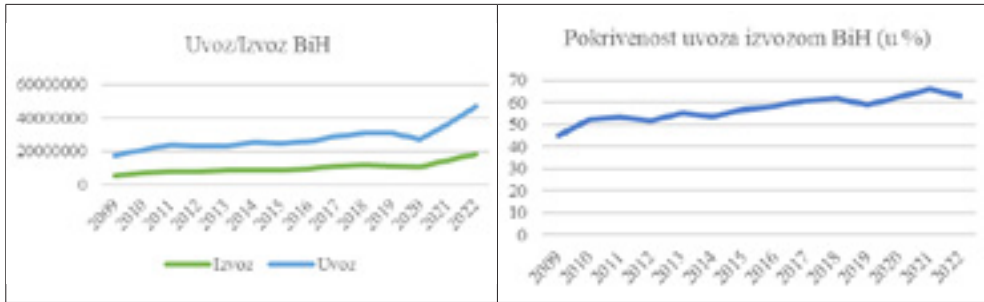
Grafikon 3. Vrijednost trgovine BiH

Grafikon 4. Trgovinski bilans BiH

Izvor: Izrada autora na osnovu podataka Spoljnotrgovinske komore Bosne i Hercegovine

Na osnovu predstavljenih podataka može se konstatovati da je ukupna vrijednost trgovine BiH bila najmanja na početku analiziranog perioda, odnosno 2009. godine kada je iznosila 17.886.378 KM. Najveća vrijednost zabilježena je na kraju analiziranog perioda, 2022. godine i iznosila je 46.610.187 KM. Trend kretanja pokazuje da se vrijednost trgovine uglavnom povećavala, a izuzetak su 2012., 2015., 2019. i 2020. godina kada je zabilježeno smanjenje u odnosu na prethodnu godinu. Dalje, podaci predstavljeni na grafikonu 4 ukazuju na negativan trgovinski bilans, što je posljedica većeg iznosa uvoza nego izvoza države tokom cjelokupnog analiziranog perioda.

U nastavku je predstavljen trend kretanja uvoza i izvoza BiH (Grafikon 5), kao i kretanje stope pokrivenosti uvoza izvozom (Grafikon 6) u periodu od 2009. do kraja 2022. godine. Analiza stope pokrivenosti uvoza izvozom je važna jer pruža uvid u sposobnost zemlje da vlastitom proizvodnjom zadovolji potrebe tržišta i smanji zavisnost o uvozu, što može da doprinese jačanju domaće ekonomije, smanjenju trgovinskog deficita i poboljšanju spoljnotrgovinske stabilnosti.

Grafikon 5. Vrijednost uvoza i izvoza BiH

Grafikon 6. Stopa pokrivenosti uvoza izvozom

Izvor: Izrada autora na osnovu podataka Spoljnotrgovinske komore Bosne i Hercegovine

Na osnovu prikazanih podataka, može se zaključiti da je vrijednost izvoza bila najmanja 2009. godine kada je iznosila 5.531.199 KM, a najveća na kraju 2022. godine kada je iznosila 17.973.740 KM. U međuvremenu, vrijednost izvoza imala je uglavnom trend rasta, sa izuzetkom 2012. i 2019. godine, kada je zabilježen pad u odnosu na kraju prethodne godine. Sa druge strane, najmanja vrijednost uvoza zabilježena je na kraju 2009. godine kada je iznosila 12.355.179 KM, a najveća na kraju 2022. godine kada je iznosila 28.636.447 KM. Kao i kod izvoza, vrijednost uvoza uglavnom je imala trend rasta tokom analiziranog četrnaestogodišnjeg perioda, za izuzecima 2012., 2013., 2015. i 2020. godine kada je zabilježeno smanjenje uvoza u odnosu na prethodnu godinu.

Podaci predstavljeni na grafikonu 6 pokazuju da je stopa pokrivenosti uvoza izvozom bila najmanja 2009. godine kada je iznosila 44,8%, a najveća na kraju 2021. godine kada je iznosila 66,1%. Tokom analiziranog perioda stopa se kretala u navedenom intervalu, bez velikih oscilacija što ukazuje na relativno uravnotežen trgovinski položaj zemlje. Sa druge strane, njena vrijednost tokom analiziranog perioda pokazuje da se država suočava sa izazovima u postizanju održivog spoljnotrgovinskog bilansa, s obzirom na to da niža stopa pokrivenosti ukazuje na prekomjernu zavisnost o uvozu ili na nedovoljnu konkurentnost izvoznog sektora.

Bez dileme se može reći da je BiH zemlja koju karakteriše veći uvoz u odnosu na izvoz, što može predstavljati zabrinjavajući trend za državu iz nekoliko razloga. Prije svega, veći uvoz dovodi do trgovinskog deficita, što znači da zemlja troši više nego što zarađuje iz međunarodne trgovine. Takođe, prekomjerni uvoz može ukazivati na nedostatak konkurentnosti domaće proizvodnje i izvoznog sektora, što dugoročno može štetiti ekonomskom rastu i razvoju zemlje. Zato je važno da BiH radi na unapređenju svoje izvozne sposobnosti kako bi smanjila zavisnost od uvoza i postigla ravnotežniji spoljnotrgovinski bilans.

Uticaj BDP-a na uvoz i izvoz Bosne i Hercegovine

Nakon detaljne analize makroekonomskih pokazatelja, sprovedena je regresiona analiza sa ciljem da se utvrdi da li bruto domaći proizvod utiče na vrijednost uvoza Bosne i Hercegovine, odnosno na vrijednost izvoza.

Preliminarnim analizama dokazano je da pretpostavke normalnosti, linearnosti, multikolinearnosti i homogenosti varijanse nisu bile narušene. Kako bi se izmjerio stepen kvantitativne zavisnosti između BDP-a i uvoza, prvo je izračunat koeficijent linearne korelacije i rezultat je predstavljen u Tabeli 1.

Tabela 1. Rezultati korelacione analize

Correlations			
		Uvoz	BDP
Pearson Correlation	Uvoz	1,000	,953
	BDP	,953	1,000
Sig. (1-tailed)	Uvoz	.	,001*
	BDP	,001*	.
N	Uvoz	14	14
	BDP	14	14

Izvor: Izrada autora pomoću SPSS-a

Tabela 2. Rezultati regresiona analize

Model Summary ^b				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,953 ^a	,908	,900	1,44498

a. Predictors: (Constant), BDP

b. Dependent Variable: Uvoz

Izvor: Izrada autora pomoću SPSS-a

Prema dobijenim rezultatima, koeficijent linearne korelacije iznosi $r = 0,953$ i pokazuje da postoji povezanost između analiziranih pojava. Vrijednost koeficijenta linearne korelacije između BDP-a i uvoza ukazuje na pozitivnu povezanost visokog intenziteta, što znači da bi povećanje BDP-a trebalo da utiče i na povećanje uvoza, odnosno da će u slučaju smanjenja BDP-a doći i do smanjenja uvoza. Da bi se to sa sigurnošću moglo potvrditi, potrebno je testirati značajnost dobijene ocjene. Dobijeni rezultat ($p = 0,001$) pokazuje da postoji statistički značajna i pozitivna korelacija između analiziranih promjenljivih.

Dalje, u Tabeli 2 prikazani su rezultati provjere da li je odabrani model dobar. Na osnovu njih, može se zaključiti da se oko 90% varijabiliteta zavisne promjenljive može objasniti pomoću odabrane objašnjavajuće promjenljive. Pokazatelj *Adjusted R Squared* daje bolju procjenu stvarne vrijednosti koeficijenta determinacije i on pokazuje da se 90% uvoza BiH može objasniti pomoću vrijednosti BDP-a. Standardna greška, koja ukazuje na preciznost modela, u ovom slučaju iznosi 1,44.

Nakon analize povezanosti BDP-a sa uvozom, analiziralo se da li vrijednost BDP-a utiče na vrijednost izvoza BiH. Sprovedeni postupak regresione analize je isti

kao i u prethodnom slučaju, a dobijene vrijednosti prikazane su u Tabeli 3 i Tabeli 4.

Tabela 3. Rezultati korelacione analize

Correlations			
		Uvoz	BDP
Pearson Correlation	Izvoz	1,000	,975
	BDP	,975	1,000
Sig. (1-tailed)	Izvoz	.	,001*
	BDP	,001*	.
N	Izvoz	14	14
	BDP	14	14

Izvor: Izrada autora pomoću SPSS-a

Tabela 4. Rezultati regresiona analize

Model Summary ^b				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,975 ^a	,950	,946	1,8241

a. Predictors: (Constant), BDP

b. Dependent Variable: Izvoz

Izvor: Izrada autora pomoću SPSS-a

Nakon sprovedene korelacione analize, može se zaključiti da postoji statistički značajna i pozitivna korelacija između BDP-a i izvoza BiH (podaci iz Tabele 3). Dalje, na osnovu rezultata regresione analize može se zaključiti da se oko 94% vrijednosti zavisne promjenljive može objasniti pomoću odabrane objašnjavajuće promjenljive. To znači da se oko 94% izvoza BiH može objasniti pomoću vrijednosti BDP-a.

Na kraju, nakon sprovedene regresione analize, može se zaključiti da bruto domaći proizvod ima statistički značajan i pozitivan odnos sa uvozom i izvozom Bosne i Hercegovine. To praktično znači da se, u slučaju povećanja vrijednosti BDP-a, može očekivati i povećanje uvoza, odnosno izvoza ove države. Dobijeni rezultati su u skladu sa očekivanjima.

Analiza robne razmjene Bosne i Hercegovine sa inostranstvom

Pored analize trenda i regresione analize, sprovedena je analiza pomoću t-testa uparenih uzoraka sa ciljem da se utvrdi da li postoji statistički značajna razlika između uvoza BiH iz zemalja Evropske unije i ostalih zemalja koje joj ne pripadaju. Pored uvoza, pomoću t-testa uparenih uzoraka utvrdiće se da li postoji statistički značajna razlika između izvoza BiH u zemlje Evropske unije i one koje joj ne pripadaju.

Korišteni podaci odnose se na period od 2009. do kraja 2022. godine, a preuzeti su od spoljnotrgovinske komore Bosne i Hercegovine. Rezultati t-testa pomoću koga se utvrdilo da li postoji statistički značajna robna razmjena Bosne i Hercegovine sa zemljama Evropske unije i ostalim zemljama prikazani su u Tabeli 5.

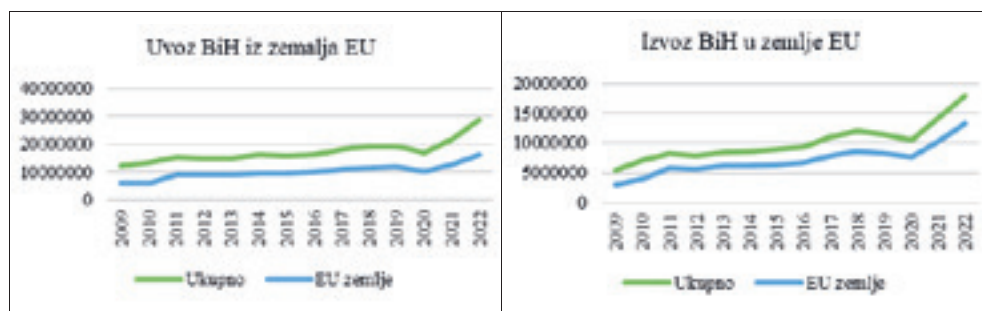
Tabela 5. Rezultati t-testa

Paired Samples Statistics						
		Mean	N	Std. Deviation	t-test Value	Sig. (2-tailed)
Pair 1	Uvoz_EU	10217343,2857	14	2560450,25787	6,937	,023
	Uvoz_DZ	7226281,4286	14	1689938,50700	7,681	,064
Pair 2	Izvoz_EU	7143480,6429	14	2569856,87911	0,681	,481
	Izvoz_DZ	2955911,7143	14	712331,25468	4,521	,521

Izvor: Izrada autora pomoću SPSS-a

T-testom upoređene su vrijednosti robne razmjene (uvoza i izvoza) Bosne i Hercegovine sa zemljama Evropske unije i ostalim zemljama. Rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika između vrijednosti uvoza/izvoza u zemlje Evropske unije i one koje joj ne pripadaju.

Iako nije utvrđena statistički značajna veza, vrijednosti pokazuju da Bosna i Hercegovina u velikom mjeri vrši robnu razmjenu sa zemljama Evropske unije. To potvrđuju podaci prikazani na grafikonima 7 (vrijednost uvoza iz zemalja Evropske unije) i 8 (vrijednost izvoza u zemlje Evropske unije).

Grafikon 7. Vrijednost uvoza iz EU

Grafikon 8. Vrijednost izvoza u EU

Izvor: Izrada autora na osnovu podataka Spoljnotrgovinske komore Bosne i Hercegovine

Kao što se vidi na predstavljenim grafikonima, Bosna i Hercegovina ostvaruje značajan obim robne razmjene sa zemljama Evropske unije, što je rezultat bliske geografske i ekonomske povezanosti. Robna razmjena između BiH i zemalja EU predstavlja ključni segment ukupne spoljnotrgovinske aktivnosti zemlje, čineći većinu njenog spoljnog prometa. Ova intenzivna razmjena uključuje različite sektora, uključujući industriju, poljoprivredu i usluge, te doprinosi diversifikaciji bosanskohercegovačke ekonomije. Povoljni trgovinski sporazumi, poput Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, olakšavaju pristup tržištu Evropske unije za bosanskohercegovačke proizvode.

Pored toga, povezanost sa zemljama EU omogućava BiH pristup tehnologiji, investicijama i stručnom kadru koji podržava njen ekonomski razvoj. Ključni trgovinski partneri Bosne i Hercegovine unutar Evropske unije uključuju Njemačku, Italiju i Hrvatsku, što odražava širok spektar roba koje se razmjenjuju između ovih strana. Očekuje se da će dalji razvoj i unapređenje trgovinskih odnosa sa EU dodatno podržati rast BiH ekonomije i otvoriti nove mogućnosti za poslovnu saradnju.

ZAKLJUČAK

Istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se sagleda da li vrijednost bruto domaćeg proizvoda Bosne i Hercegovine ima uticaj na spoljnu trgovinu ove države. Prvo je izvršena analiza makroekonomskih trendova koja je ključna za razumijevanje ekonomske situacije u BiH. Praćenje kretanja BDP-a, uvoza i izvoza pruža uvid u ekonomsku aktivnost zemlje. Trendovi u BDP-u reflektuju ekonomski rast ili recesiju, dok analiza uvoza i izvoza pruža informacije o trgovinskim aktivnostima. U periodu od 2009. do kraja 2022. godine, vrijednost BDP-a BiH uglavnom je pokazivala trend rasta, uz izuzetne poput 2012. godine. Stopa rasta BDP-a varirala je tokom analiziranog perioda, s najnižim vrijednostima u godinama globalne finansijske krize i pandemije Covid-19, te najvišim u 2021. godini.

Uvoz i izvoz Bosne i Hercegovine su takođe važni pokazatelji ekonomske aktivnosti. Vrijednost uvoza i izvoza uglavnom je imala trend rasta, iako su zabilježena smanjenja u nekim godinama. Analiza odnosa između uvoza i izvoza ukazuje na trgovinski deficit, što može biti izazov za ekonomsku stabilnost. Zemlja se suočava sa izazovima u postizanju ravnoteže u spoljnotrговinskom bilansu, s obzirom na veći uvoz u odnosu na izvoz.

Nakon analize makroekonomskih trendova, sprovedena je regresiona analiza kako bi se utvrdio uticaj BDP-a na uvoz i izvoz Bosne i Hercegovine. Rezultati pokazuju statistički značajnu pozitivnu korelaciju između BDP-a i uvoza, odnosno izvoza. Ovo potvrđuje da ekonomski rast (BDP) pozitivno utiče na trgovinske aktivnosti zemlje.

Dodatno, analizirana je robna razmjena Bosne i Hercegovine sa zemljama Evropske unije i ostalim zemljama. Iako nije utvrđena statistički značajna razlika, podaci pokazuju značajan obim trgovine sa zemljama Evropske unije. Povoljni trgovinski sporazumi olakšavaju pristup tržištu EU za bosanskohercegovačke proizvode, dok povezanost sa EU omogućava pristup tehnologiji i investicijama koje podržavaju ekonomski razvoj. Očekuje se da će dalji razvoj trgovinskih odnosa sa EU podržati rast ekonomije ove države i otvoriti nove poslovne mogućnosti.

Razvoj strategija za povećanje izvoza i smanjenje uvoza ključan je za unapređenje ekonomske stabilnosti Bosne i Hercegovine. Prvo, raznolikost izvoznih proizvoda treba postati prioritet kako bi se smanjila zavisnost pojedinih sektora i povećala konkurentnost na globalnom tržištu. Diverzifikacija će zahtijevati ulaganje u istraživanje i razvoj novih proizvoda i usluga koji imaju visoku dodatu vrijednost. paralelno sa tim, podrška izvoznim industrijama, kroz olakšavanje pristupa finansiranju i smanjenje administrativnih prepreka, ključna je za jačanje konkurentnosti bosanskohercegovačkih proizvoda.

Drugi korak odnosi se na aktivno jačanje trgovinskih sporazuma, kako sa zemljama u regionu, tako i sa partnerima širom svijeta. Otvaranje novih tržišta i smanjenje prepreka za izvoz osigurati će stabilan rast izvoznog sektora. Takođe, podrška bosanskohercegovačkim kompanijama koje žele izvoziti svoje proizvode kroz edukaciju i logističku podršku ključna je za uspjeh.

Najzad, vlada bi trebala koristiti instrumente kao što su olakšavanje poslovnog okruženja i poreske olakšice kako bi podstakla domaću proizvodnju i smanjila zavisnost od uvoza. Kroz ove mjere, povećanje izvoza i smanjenje uvoza imat će pozitivan uticaj na stabilnost ekonomije u BiH kroz smanjenje trgovinskog deficita, povećanje prihoda i zaposlenosti, jačanje deviznih rezervi te diverzifikaciju privrede, što će doprinijeti dugoročnoj stabilnosti zemlje.

LITERATURA

- Behara, I., & Jovičić, E. (2021). *Uticaj pandemije Covid-19 na spoljnotrgovinsku razmenu Kine i zemalja Zapadnog Balkana. u: Makroekonomska stabilnost i unapređenje konkurentnosti zemalja Zapadnog Balkana*. Beograd: Institut ekonomskih nauka.
- Bijelić, P. (2008). *Međunarodna trgovina*. Beograd: Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta.
- Boljanović, S. (2013). Komparativna analiza uticaja stranih direktnih investicija na strukturu i specijalizaciju srpskog i mađarskog izvoza. *Ekonomске teme*, 51(1), 37 - 57.
- Jaćimović, D., Dragutinović Mitrović, R., Bjelić, P., Tianping, K., & Rajković, M. (2018). The role of Chinese investments in the bilateral exports of new e.U. member states and Western Balkan countries. *Economic Research - Ekonomska istraživanja*, 31(1), 41185 - 1197.
- Krajišnik, M. (2013). Spoljna trgovina Bosne i Hercegovine i proširenje Evropske unije. *Svarog*, 7, 230 - 246.
- Krugman, P., & Obstfeld, M. (2009). *Međunarodna ekonomija*. Beograd: Data status.
- Lambeta, N. (2021). Analiza spoljnotrgovinske trgovine Republike Srpske. *Naučni časopis za ekonomiju - Financing*, 01/21, 59 - 73.
- Madžar, L. (2014). Značaj i izvozni potencijal privrede Republike Srbije sa posebnim osvrtom na stanje stočnog fonda. *Škola biznisa*, 2/2014, 124 - 140.
- Marjanović, D., & Domazet, I. (2018). *Improving macro competitiveness - fiscal aspects*. Belgrade: Institute of Economic Sciences.
- Petrović, P. (2005). Strukturne karakteristike robne razmjene Srbije i Evropske unije. *Ekonomski anali*, 109 - 128.
- Salvadore, D. (2009). *Međunarodna ekonomija*. Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Šušnjar Čanković, V., & Agić, Z. (2019). Analiza spoljnotrgovinskog bilansa Bosne i Hercegovine. *Zbornik radova međunarodne naučne konferencije "Mediji i ekonomija"* (str. 178 - 190). Banja Luka: Visoka škola Banja Luka College i Besjeda.
- Tahir, M., & Azid, T. (2015). The relationship between international trade openness and economic growth in the developing economies: Some new dimensions. *Journal of Chinese economic and Foreign Trade Studies*, 8(2), 123 - 139.
- Unković, M. (2010). *Međunarodna ekonomija*. Beograd: Univerzitet Singidunum.

THE INFLUENCE OF GDP ON THE FOREIGN TRADE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA WITH A FOCUS ON THE EXCHANGE OF GOODS WITH THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Mirjana Milovanović

Assistant Professor, Banja Luka College, Banja Luka, Professor, mirjana.milovanovic@blc.edu.ba, ORCID: 0000-0003-3746-5517

Svetlana Dušanić-Gačić

Full Professor, Banja Luka College, Banja Luka, Professor, svetlanadg@blc.edu.ba, ORCID: 0000-0001-6173-7442

Zorana Agić

Associate Professor, Banja Luka College, Banja Luka, Professor, zorana.agic@blc.edu.ba, ORCID: 0000-0001-7666-7272

Summary: *Bosnia and Herzegovina is a country in transition with an economy that imports more than it exports, but the importance of exports is crucial for sustainable economic growth. This paper investigates the impact of the gross domestic product (GDP) on the foreign trade of Bosnia and Herzegovina, focusing on the exchange of goods with the countries of the European Union. The analysis covers the period from 2009 to the end of 2022 to look at long-term trends. The main goal of the research is to determine the existence of a statistically significant influence of GDP on the exports and imports of the country. Using the t-test, the value of exports/imports between the countries of the European Union and other countries is also analyzed. Firstly, an analysis of macroeconomic trends was conducted, which is crucial for understanding the economic situation in BiH. Monitoring the trends of GDP, imports, and exports provides insights into the country's economic activity. GDP trends reflect economic growth or recession, while the analysis of imports and exports provides information on trade activities. From 2009 to the end of 2022, the GDP of BiH mostly showed a rising trend, with exceptions such as in 2012. The GDP growth rate varied during the analyzed period, with the lowest values during the years of the global financial crisis and the Covid-19 pandemic, and the highest in 2021. Imports and exports of Bosnia and Herzegovina are also important indicators of economic activity. The value of imports and exports mostly showed an upward trend, although decreases were recorded in some years. The analysis of the relationship between imports and exports indicates a trade deficit, which can be a challenge for economic stability. The country faces challenges in achieving balance in the foreign trade balance, given the higher imports compared to exports. After analyzing macroeconomic trends, a regression analysis was conducted to determine the impact of GDP on the imports and exports of Bosnia and Herzegovina. The results show a statistically significant positive correlation between GDP and imports, as well as exports. This confirms that economic growth (GDP) positively influences the country's trade activities. Additionally, the trade exchange of Bosnia and Herzegovina with the countries of the European Union and other countries was analyzed. Although no statistically significant difference was found, the data show a significant volume of trade with the European Union countries. Favorable trade agreements facilitate access to the EU market for Bosnian products, while the connection with the EU enables access to technology and investments that support economic development. Further development of trade relations with the EU is expected to support the economic growth of this country and open up new business opportunities. The results of the research provide insight into the trends of the mentioned variables during the analyzed period. Based on the obtained results, concrete recommendations are given for increasing the export of Bosnia and Herzegovina. The paper contributes to the understanding of the economic dynamics of this country in the trade context, emphasizing the importance of strategies for improving exports and strengthening economic stability.*

Key words: *trade, gross domestic product, import, export, stability.*

JEL classification: E01, F10, F14

